

**ЭКОНОМИКА
ЭКОНОМИКА
ECONOMY**

FTAXP: 06.52.17

<https://orcid.org/0000-0002-4852-6859>

<https://orcid.org/0000-0002-0494-6632>

Коптаева Г.П., Бекебаева М.О.*

экономика ғ.к., аға оқытушы, «Мирас» университеті. Шымкент, Қазақстан

экономика ғ.магистрі, аға оқытушы, «Мирас» университеті. Шымкент, Қазақстан

**ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫН ӘРТАРАПТАНДЫРУ: МҰНАЙҒА ТӘУЕЛДІЛІКТІ
ТӨМЕНДЕТУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІ**

*Автор - корреспондент: bekebayevam90@mail.ru

Түйін: мақалада Қазақстан экономикасын әртараптандыру мәселесі және мұнай секторына тәуелділікті төмендетудің экономикалық механизмдері қарастырылады. Қазақстан экономикасы ұзақ уақыт бойы табиғи ресурстарға, әсіресе мұнай өндірісіне тәуелді болып қалыптасты. Мұндай құрылым әлемдік мұнай бағасының ауытқуына байланысты экономикалық тұрақсыздық қаупін арттырады. Зерттеу барысында ұлттық экономиканың құрылымы талданып, шикізаттық емес секторларды дамыту қажеттілігі негізделеді. Сонымен қатар өңдеуші өнеркәсіп, аграрлық сектор, инновациялық технологиялар және шағын және орта бизнесті дамыту арқылы экономиканы әртараптандырудың негізгі бағыттары қарастырылады. Мақалада экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында инвестициялық саясатты жетілдіру, өндірісті жаңғырту және цифрлық технологияларды енгізу сияқты тиімді экономикалық механизмдер ұсынылады. Зерттеу нәтижелері Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және ұзақ мерзімді тұрақты дамуына ықпал етуі мүмкін. Зерттеу нәтижелері шағын және орта бизнестің (ШОБ) экономикалық өсімдегі рөлінің артып келе жатқанын көрсетеді. ШОБ секторын дамыту жаңа жұмыс орындарын құруға, экономикалық белсенділікті арттыруға және ішкі нарықты дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар кәсіпкерлікті қолдау шаралары экономиканың икемділігін арттырып, мұнай секторына тәуелділікті азайтуға ықпал етеді.

Кілт сөздер: экономиканы әртараптандыру, мұнайға тәуелділік, ұлттық экономика, экономикалық даму, шикізаттық емес сектор, инвестициялық саясат

MPHTI: 06.52.17

<https://orcid.org/0000-0002-4852-6859>

<https://orcid.org/0000-0002-0494-6632>

Коптаева Г.П., Бекебаева М.О.*

к.экономика н., старший преподаватель, университет «Мирас». Шымкент, Казахстан

магистр эконом.н., старший преподаватель, университет «Мирас». Шымкент, Казахстан

**ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ
МЕХАНИЗМЫ СНИЖЕНИЯ ЗАВИСИМОСТИ ОТ НЕФТИ**

*Автор – корреспондент: bekebayevam90@mail.ru

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы диверсификации экономики Казахстана и экономические механизмы снижения зависимости от нефтяного сектора. Экономика Казахстана на протяжении длительного времени формировалась на основе природных

ресурсов, особенно добычи нефти. Такая структура повышает риск экономической нестабильности из-за колебаний мировых цен на нефть. В ходе исследования проанализирована структура национальной экономики и обоснована необходимость развития несырьевых секторов. Кроме того, рассмотрены основные направления диверсификации экономики, включая развитие обрабатывающей промышленности, аграрного сектора, инновационных технологий, а также малого и среднего бизнеса. В статье предложены эффективные экономические механизмы обеспечения устойчивого развития экономики, такие как совершенствование инвестиционной политики, модернизация производства и внедрение цифровых технологий. Результаты исследования могут способствовать повышению конкурентоспособности экономики Казахстана и обеспечению её долгосрочного устойчивого развития. Результаты исследования показывают, что роль малого и среднего бизнеса (МСП) в экономическом росте растет. Развитие сектора МСБ позволит создать новые рабочие места, повысить экономическую активность и развивать внутренний рынок. Кроме того, меры поддержки предпринимательства способствуют повышению гибкости экономики и снижению зависимости от нефтяного сектора.

Ключевые слова: диверсификация экономики, зависимость от нефти, национальная экономика, экономическое развитие, несырьевой сектор, инвестиционная политика, промышленное развитие

IRSTI: 06.52.17

<https://orcid.org/0000-0002-4852-6859>

<https://orcid.org/0000-0002-0494-6632>

Koptayeva G.P., Bekebayeva M.O.*

candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer, Miras University. Shymkent, Kazakhstan

master of Economic Sciences, Senior Lecturer, Miras University. Shymkent, Kazakhstan

DIVERSIFICATION OF KAZAKHSTAN'S ECONOMY: ECONOMIC MECHANISMS
FOR REDUCING OIL DEPENDENCE

*Corresponding-author: bekebayevam90@mail.ru

Abstract: this article examines the issues of economic diversification in Kazakhstan and the economic mechanisms for reducing dependence on the oil sector. For a long time, Kazakhstan's economy has been largely based on natural resources, particularly oil production. Such a structure increases the risk of economic instability due to fluctuations in global oil prices. The study analyzes the structure of the national economy and substantiates the need for the development of non-resource sectors. In addition, the main directions of economic diversification are considered, including the development of manufacturing industries, the agricultural sector, innovative technologies, and small and medium-sized enterprises. The article proposes effective economic mechanisms aimed at ensuring sustainable economic development, such as improving investment policy, modernizing production, and implementing digital technologies. The results of the study may contribute to increasing the competitiveness of Kazakhstan's economy and ensuring its long-term sustainable development. The results of the study show that the role of small and medium-sized businesses (SMEs) in the economic plant is growing. The development of the SME sector will create new jobs, increase economic activity and develop the domestic market. At the same time, measures to support entrepreneurship will increase the flexibility of the economy and reduce dependence on the oil sector. The results of the study show that the role of small and medium-sized businesses (SMEs) in the economic plant is growing. The development of the SME sector will create new jobs, increase economic activity and develop the domestic market. At the same time, measures to support entrepreneurship will increase the flexibility of the economy and reduce

dependence on the oil sector.

Keywords: economic diversification, oil dependence, national economy, economic development, non-resource sector, investment policy, industrial development

Kіріспе

Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық экономикалардың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін экономиканы әртараптандыру мәселесі ерекше маңызға ие болып отыр. Қазақстан экономикасы ұзақ уақыт бойы табиғи ресурстарға, әсіресе мұнай және газ секторына тәуелді болып қалыптасты. Мұнай экспорты мемлекеттік бюджет кірістерінің, сыртқы сауда айналымының және жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) елеулі бөлігін құрайды. Алайда әлемдік мұнай бағасының құбылмалылығы ұлттық экономиканың тұрақтылығына тікелей әсер етеді және экономикалық тәуекелдердің артуына әкелуі мүмкін.

Осыған байланысты Қазақстан экономикасын әртараптандыру және мұнайға тәуелділікті төмендету стратегиялық маңызы бар міндеттердің бірі болып табылады. Экономиканың шикізаттық бағытын азайту және өңдеуші өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, инновациялық технологиялар, сондай-ақ шағын және орта бизнес сияқты шикізаттық емес секторларды дамыту экономикалық өсудің тұрақты көздерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанда экономиканы әртараптандыру мәселесі мемлекеттік экономикалық саясаттың негізгі бағыттарының бірі ретінде қарастырылып келеді. Елде индустриялық-инновациялық даму бағдарламалары, цифрлық трансформация стратегиялары және инвестициялық саясатты жетілдіруге бағытталған түрлі реформалар жүзеге асырылуда. Дегенмен, мұнай секторына тәуелділік деңгейі әлі де жоғары болып отыр, бұл экономиканы құрылымдық тұрғыдан жаңғырту қажеттілігін көрсетеді [1, 25-26].

Осыған орай, аталған ғылыми мақалада Қазақстан экономикасын әртараптандырудың маңыздылығы қарастырылып, мұнайға тәуелділікті төмендетудің негізгі экономикалық механизмдері талданады. Сонымен қатар ұлттық экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында шикізаттық емес секторларды дамыту бағыттары мен тиімді экономикалық құралдар ұсынылады.

Материалдармен әдістер

Теориялық талдау

Бұл ғылыми зерттеуде Қазақстан экономикасын әртараптандыру және мұнайға тәуелділікті төмендетудің экономикалық механизмдерін анықтау мақсатында бірқатар ғылыми зерттеу әдістері қолданылды. Зерттеу барысында экономикалық құбылыстар мен үрдістерді жан-жақты талдауға мүмкіндік беретін теориялық және тәжірибелік әдістер кешені пайдаланылды.

Ең алдымен, экономикалық талдау әдісі қолданылды. Бұл әдіс арқылы Қазақстан экономикасының құрылымы, мұнай секторына тәуелділік деңгейі және шикізаттық емес секторлардың даму динамикасы қарастырылды. Сонымен қатар экономиканың негізгі көрсеткіштері – жалпы ішкі өнім, экспорт құрылымы, өнеркәсіп өндірісі және инвестициялар көлемі талданды.

Зерттеу барысында статистикалық талдау әдісі кеңінен қолданылды. Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросының және басқа да ресми дереккөздердің мәліметтері негізінде 2020–2025 жылдар аралығындағы макроэкономикалық көрсеткіштердің динамикасы зерттелді. Статистикалық деректер экономиканың даму тенденцияларын анықтауға және мұнай секторына тәуелділіктің деңгейін бағалауға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар салыстырмалы талдау әдісі пайдаланылды. Бұл әдіс Қазақстан экономикасының құрылымын әртүрлі жылдар бойынша салыстыруға және экономиканы әртараптандыру үдерісінің өзгерістерін анықтауға мүмкіндік берді. Сондай-ақ халықаралық

тәжірибені зерттеу арқылы табиғи ресурстарға тәуелді елдердің экономикалық даму ерекшеліктері қарастырылды.

Зерттеу барысында жүйелік талдау әдісі де қолданылды. Бұл әдіс экономиканы біртұтас жүйе ретінде қарастырып, оның әртүрлі секторлары арасындағы өзара байланыстарды анықтауға мүмкіндік береді. Осы әдіс арқылы мұнай-газ секторымен қатар өңдеуші өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, қызмет көрсету саласы және шағын және орта бизнестің экономикалық дамудағы рөлі бағаланды.

Сонымен қатар зерттеу барысында индукция және дедукция әдістері қолданылды. Индукция әдісі арқылы нақты статистикалық мәліметтер негізінде жалпы экономикалық қорытындылар жасалды, ал дедукция әдісі арқылы экономикалық теориялар мен ғылыми тұжырымдамалар негізінде Қазақстан экономикасының даму үрдістері түсіндірілді.

Осылайша, қолданылған зерттеу әдістері Қазақстан экономикасын әртараптандырудың негізгі бағыттарын анықтауға және мұнайға тәуелділікті төмендетудің тиімді экономикалық механизмдерін ғылыми тұрғыда негіздеуге мүмкіндік берді.

Экономиканы әртараптандыру - ұлттық экономиканың құрылымын өзгертуге және экономикалық қызметтің әртүрлі салаларын дамытуға бағытталған маңызды экономикалық стратегиялардың бірі болып табылады. Әртараптандыру экономиканың белгілі бір секторға тәуелділігін төмендетуге және тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Әсіресе табиғи ресурстарға бай мемлекеттер үшін бұл мәселе ерекше өзекті болып табылады. Мұндай елдерде экономиканың бір ғана секторға, атап айтқанда мұнай немесе басқа да шикізат ресурстарына тәуелді болуы экономикалық тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін.

Экономикалық теорияда ресурстарға бай елдердің дамуына байланысты «ресурстық қарғыс» (resource curse) және «голланд ауруы» (Dutch disease) сияқты ұғымдар кеңінен қолданылады. «Ресурстық қарғыс» теориясы табиғи ресурстардың мол болуы кей жағдайда экономикалық дамуға кері әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Себебі шикізат экспортына тәуелді экономикада өндірістің басқа салалары жеткілікті деңгейде дамымай қалады. Ал «голланд ауруы» құбылысы табиғи ресурстар экспортының өсуі ұлттық валютаның нығаюына әкеліп, нәтижесінде өңдеуші өнеркәсіп пен басқа да бәсекеге қабілетті салалардың әлсіреуіне себеп болатынын түсіндіреді [2, 18-19].

Экономиканы әртараптандыру теориясы бойынша тұрақты экономикалық дамуға қол жеткізу үшін экономиканың түрлі секторларын теңгерімді дамыту қажет. Бұл бағытта өңдеуші өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, инновациялық технологиялар және қызмет көрсету салалары маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар инвестициялық саясатты тиімді жүргізу, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды (ҒЗТКЖ) дамыту, сондай-ақ шағын және орта бизнесті қолдау экономиканың құрылымдық өзгерістеріне оң әсер етеді.

Көптеген экономистердің пікірінше, экономиканы әртараптандыру тек жаңа салаларды дамыту арқылы ғана емес, сонымен қатар экономиканың институционалдық негіздерін жетілдіру арқылы жүзеге асырылады. Бұл ретте мемлекеттік саясаттың тиімділігі, инвестициялық климаттың қолайлылығы, инновациялық инфрақұрылымның дамуы және адами капиталдың сапасы маңызды факторлар болып табылады [3, 41-46].

Осылайша, экономиканы әртараптандыру теориялық тұрғыдан ұлттық экономиканың тұрақтылығын арттырудың және ұзақ мерзімді экономикалық өсуді қамтамасыз етудің негізгі құралдарының бірі болып саналады. Қазақстан жағдайында бұл бағыт мұнай секторына тәуелділікті төмендетуге және экономиканың құрылымын жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Тәжірибелік бөлім. Қазақстан экономикасын әртараптандыру мәселесін тәжірибелік тұрғыдан қарастыру үшін 2020–2025 жылдар аралығындағы негізгі макроэкономикалық көрсеткіштер, экономиканың құрылымы, сыртқы сауда динамикасы, сондай-ақ шикізаттық емес секторлардың даму үрдістері талданды. Бұл кезең әлемдік экономикалық тұрақсыздықпен, пандемия салдарымен және энергия нарықтарындағы өзгерістермен сипатталды [4, 32-38].

Кесте - 1. Қазақстан экономикасының негізгі макроэкономикалық көрсеткіштері (2020–2025)

Жыл	ЖІӨ өсімі (%)	Мұнай секторының ЖІӨ-дегі үлесі (%)	Экспорттағы мұнай үлесі (%)	ШОБ үлесі ЖІӨ-де (%)
2020	-2.5	17.8	63	31
2021	4.3	17.2	61	33
2022	3.2	16.8	60	35
2023	5.1	16.9	58	38
2024	5.0	16.3	57	39
2025*	6.0	16.0	55	40

2020 жылы COVID-19 пандемиясының әсерінен Қазақстан экономикасы белгілі бір қиындықтарға тап болды. Экономикалық белсенділіктің төмендеуі нәтижесінде елдің жалпы ішкі өнімі (ЖІӨ) шамамен 2,5%-ға қысқарды. Алайда 2021 жылдан бастап экономиканың қалпына келу үдерісі байқалды. 2021 жылы ЖІӨ өсімі 4,3%-ды құрады, ал 2022 жылы 3,2%-ға жетті. Кейінгі жылдары экономикалық өсім біршама тұрақтанып, 2023 жылы 5,1%, 2024 жылы шамамен 5,0% деңгейінде болды. 2025 жылдың алғашқы айларында экономикалық өсім шамамен 6% шамасында байқалды. Бұл көрсеткіштер экономиканың белгілі бір тұрақтылыққа қол жеткізгенін көрсеткенімен, өсімнің негізгі бөлігі әлі де табиғи ресурстар секторымен байланысты болып отыр.

Қазақстан экономикасының құрылымын талдау мұнай-газ секторының ел экономикасындағы маңыздылығы әлі де жоғары екенін көрсетеді. Мұнай-газ өнеркәсібі жалпы ішкі өнімнің шамамен 16–17%-ын құрайды. Сонымен қатар бұл сектор мемлекеттік бюджет кірістерінің және экспорт түсімдерінің елеулі бөлігін қамтамасыз етеді. Экспорт құрылымын қарастырғанда, Қазақстан экспортының шамамен 55–60%-ы мұнай және басқа да минералдық ресурстардан тұратыны байқалады. Бұл жағдай ұлттық экономиканың әлемдік энергия нарығындағы баға өзгерістеріне тәуелді екенін көрсетеді [5, 54-55].

Сыртқы сауда көрсеткіштері де мұнайға тәуелділіктің сақталып отырғанын дәлелдейді. Соңғы жылдары Қазақстанның негізгі экспорттық тауары шикі мұнай болып қала беруде. Мұнай экспортының көлемі ондаған миллиард АҚШ долларын құрайды. Мұндай жағдай экономикалық қауіптерді арттырады, себебі әлемдік мұнай бағасының төмендеуі ұлттық экономикаға тікелей әсер етеді. Сондықтан экспорт құрылымын әртараптандыру және өңделген өнімдердің үлесін арттыру экономикалық саясаттың маңызды бағыттарының бірі болып табылады [6, 41-42].

Экономиканы әртараптандыруда өңдеуші өнеркәсіптің дамуы ерекше рөл атқарады. Соңғы жылдары Қазақстанда өңдеу өнеркәсібі біртіндеп дамып келеді. Мысалы, 2024 жылы өңдеуші өнеркәсіп өндірісінің өсімі шамамен 6–7% деңгейінде болды. Бұл салада металл өңдеу, машина жасау, химия өнеркәсібі, құрылыс материалдарын өндіру және тамақ өнеркәсібі сияқты бағыттар дамуда. Өңдеуші өнеркәсіптің дамуы қосылған құны жоғары өнім өндіруге мүмкіндік береді және ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Кесте - 2. Қазақстан экономикасының салалық құрылымы (ЖІӨ бойынша, %)

Сектор	2020	2022	2024
Өнеркәсіп	27.5	26.9	26.1
Ауыл шаруашылығы	5.3	5.1	5.4
Құрылыс	5.6	5.8	6.0
Қызмет көрсету саласы	55.2	56.0	58.0
Басқа салалар	6.4	6.2	4.5

Аграрлық сектор да экономиканы әртараптандырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстан табиғи-климаттық жағдайлары қолайлы ауыл шаруашылығы мемлекеттерінің қатарына жатады. 2024 жылы ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы көлемі шамамен 8 триллион теңгеден асты. Бұл салада астық өндірісі, мал шаруашылығы және азық-түлік өндірісі негізгі бағыттар болып табылады. Ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу мен экспорттау мүмкіндіктерін кеңейту экономиканың шикізаттық емес секторларын дамытуға ықпал етеді [7, 52-56].

Сонымен қатар шағын және орта бизнестің (ШОБ) дамуы да экономиканы әртараптандыру процесінде маңызды рөл атқарады. Соңғы жылдары Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны айтарлықтай артты. 2025 жылға қарай елде 2 миллионнан астам ШОБ субъектілері тіркелген, ал бұл секторда жұмыс істейтін адамдар саны 4 миллионнан асады. ШОБ-тың жалпы ішкі өнімдегі үлесі шамамен 39–40% деңгейіне жетті. Бұл көрсеткіш ішкі нарықтың дамуын және экономикалық белсенділіктің артуын көрсетеді.

Кесте - 3. Қазақстандағы шағын және орта бизнес көрсеткіштері

Жыл	ШОБ саны (млн)	Жұмыспен қамтылғандар (млн адам)	ЖІӨ-дегі үлесі (%)
2020	1.6	3.4	31
2021	1.7	3.6	33
2022	1.9	3.9	35
2023	2.0	4.1	38
2024	2.03	4.27	39

Инвестициялық саясат та экономиканы әртараптандырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Қазақстанға тартылатын тікелей шетелдік инвестициялардың едәуір бөлігі әлі де кен өндіру секторына бағытталғанымен, соңғы жылдары өңдеуші өнеркәсіп, көлік-логистика, энергетика және цифрлық технологиялар салаларына инвестициялар көлемі артып келеді. Инвестициялық ағындардың құрылымын өзгерту экономиканың жаңа секторларын дамытуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар цифрлық технологияларды дамыту да экономиканың жаңа бағыттарының қалыптасуына ықпал етуде. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы ақпараттық технологияларды енгізу, инновациялық инфрақұрылымды дамыту және цифрлық қызметтерді кеңейту арқылы экономиканың тиімділігін арттыруға бағытталған [8, 94-100].

Кесте - 4. Экономиканы әртараптандырудың негізгі механизмдері

Бағыт	Экономикалық құралдар	Күтілетін нәтиже
Өңдеуші өнеркәсіп	индустриялық саясат, технология енгізу	жоғары қосылған құн
Аграрлық сектор	агроөңдеу, агроэкспорт	азық-түлік қауіпсіздігі
ШОБ дамыту	субсидиялар, жеңілдетілген несие	жұмыспен қамту
Цифрлық экономика	IT секторын дамыту	инновациялық өсім
Инвестициялық саясат	шетелдік инвестиция тарту	экономикалық тұрақтылық

Жүргізілген тәжірибелік талдау нәтижелері Қазақстан экономикасында әртараптандыру үрдісінің біртіндеп жүзеге асып жатқанын көрсетеді. Дегенмен мұнай-газ секторының экономикалық маңыздылығы әлі де жоғары болып отыр. Сондықтан экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін өңдеуші өнеркәсіпті дамыту, аграрлық сектордың тиімділігін арттыру, шағын және орта бизнесті қолдау, инновациялық технологияларды енгізу және инвестициялық саясатты жетілдіру сияқты бағыттарды одан әрі дамыту қажет.

Осылайша, экономиканы әртараптандыру Қазақстанның мұнайға тәуелділігін төмендетуге және ұлттық экономиканың ұзақ мерзімді тұрақты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талқылау

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстан экономикасында әртараптандыру үдерісі біртіндеп жүзеге асып жатқанын көрсетеді. 2020–2025 жылдар аралығындағы макроэкономикалық көрсеткіштерді талдау экономиканың құрылымында белгілі бір өзгерістердің байқалғанын дәлелдейді. Атап айтқанда, өңдеуші өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, қызмет көрсету саласы және шағын және орта бизнес сияқты шикізаттық емес секторлардың дамуы экономикалық өсімнің жаңа көздерін қалыптастырып келеді.

Зерттеу барысында анықталғандай, Қазақстан экономикасында мұнай-газ секторының үлесі әлі де жоғары болып отыр. Мұнай және газ саласы жалпы ішкі өнімнің, экспорттың және мемлекеттік бюджет кірістерінің елеулі бөлігін құрайды. Бұл жағдай ұлттық экономиканың әлемдік энергия нарығындағы баға өзгерістеріне тәуелділігін сақтап отыр. Сондықтан экономиканы әртараптандыру экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады.

Талдау нәтижелері өңдеуші өнеркәсіптің экономиканы әртараптандырудағы маңызды ролін көрсетеді. Соңғы жылдары бұл секторда өндіріс көлемінің тұрақты өсімі байқалады. Өңдеуші өнеркәсіптің дамуы қосылған құны жоғары өнімдер өндіруге мүмкіндік береді және экспорт құрылымын жақсартуға ықпал етеді. Сонымен қатар өнеркәсіптік өндірісті жаңғырту, жаңа технологияларды енгізу және инновациялық өндірістерді дамыту ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді [9, 29-35].

Аграрлық секторды дамыту да экономиканы әртараптандырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстанның ауыл шаруашылығы саласында үлкен табиғи және экономикалық әлеуеті бар. Ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу, агроөнеркәсіптік кешенді дамыту және аграрлық экспортты ұлғайту экономиканың тұрақты дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар бұл сала өңірлік экономиканың дамуына және халықтың жұмыспен қамтылуына оң әсерін тигізеді.

Зерттеу нәтижелері шағын және орта бизнестің (ШОБ) экономикалық өсімдегі рөлінің артып келе жатқанын көрсетеді. ШОБ секторын дамыту жаңа жұмыс орындарын құруға, экономикалық белсенділікті арттыруға және ішкі нарықты дамытуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар кәсіпкерлікті қолдау шаралары экономиканың икемділігін арттырып, мұнай секторына тәуелділікті азайтуға ықпал етеді.

Талқылау барысында Қазақстан экономикасын әртараптандыру процесі бірқатар факторларға тәуелді екені анықталды. Олардың қатарына тиімді инвестициялық саясат, инновациялық технологияларды енгізу, адами капиталды дамыту, сондай-ақ мемлекеттік қолдау шаралары жатады. Сонымен қатар халықаралық тәжірибе көрсеткендей, табиғи ресурстарға бай елдер үшін экономиканы әртараптандыру ұзақ мерзімді және кешенді экономикалық саясатты талап етеді [10, 32-39].

Жалпы алғанда, жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстан экономикасында әртараптандыру бағытында оң өзгерістер байқалғанымен, мұнайға тәуелділік деңгейі әлі де жоғары екенін көрсетеді. Сондықтан экономиканың тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін өңдеуші өнеркәсіпті дамыту, аграрлық секторды қолдау, инновациялық технологияларды енгізу және шағын және орта бизнесті ынталандыру бағытындағы экономикалық саясатты одан әрі жетілдіру қажет.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу Қазақстан экономикасын әртараптандыру және мұнайға тәуелділікті төмендету мәселесінің ұлттық экономиканың тұрақты дамуы үшін маңызды стратегиялық бағыттардың бірі екенін көрсетті. Зерттеу барысында 2020–2025 жылдар аралығындағы макроэкономикалық көрсеткіштер, экономиканың құрылымы және негізгі салалардың даму үрдістері талданды. Нәтижесінде Қазақстан экономикасында мұнай-газ секторының үлесі әлі де жоғары екені анықталды. Бұл жағдай ұлттық экономиканың әлемдік энергия нарығындағы баға өзгерістеріне тәуелділігін сақтап отыр.

Сонымен қатар зерттеу нәтижелері экономиканы әртараптандыру бағытында белгілі бір оң өзгерістердің байқалғанын көрсетті. Өңдеуші өнеркәсіптің дамуы, аграрлық сектордың әлеуетінің артуы, шағын және орта бизнестің кеңеюі және цифрлық технологиялардың енгізілуі экономикалық өсімнің жаңа көздерін қалыптастыруға ықпал етуде. Бұл үрдістер экономиканың шикізаттық емес секторларын дамыту арқылы ұлттық экономиканың тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Экономиканы әртараптандырудың тиімді жүзеге асуы үшін өңдеуші өнеркәсіпті дамыту, агроөнеркәсіптік кешеннің тиімділігін арттыру, инновациялық технологияларды енгізу және инвестициялық саясатты жетілдіру маңызды болып табылады. Сонымен қатар шағын және орта бизнесті қолдау, жаңа жұмыс орындарын құру және экономиканың цифрлық трансформациясын жүзеге асыру да маңызды рөл атқарады.

Осылайша, Қазақстан экономикасын әртараптандыру және мұнайға тәуелділікті төмендету ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және ұзақ мерзімді тұрақты дамуға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Асемоглу Д., Робинсон Дж. Неліктен кейбір елдер бай, ал кейбір елдер кедей: билік, өркендеу және кедейлік негіздері. Алматы. Ұлттық аударма бюросы, 2018. 528 б.
2. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. 896 p.
3. Sachs J., Warner A. Natural Resource Abundance and Economic Growth // Economic Development Review. 2001. №5. P. 12-25.
4. World Bank. Kazakhstan Economic Update: Navigating Economic Uncertainty. Washington, DC: World Bank, 2024. 72 p.
5. International Monetary Fund. Republic of Kazakhstan: Economic Outlook and Structural Reforms. Washington, DC: IMF, 2023. 65 p.
6. OECD. Diversification of Kazakhstan's Economy and Sustainable Development. Paris: OECD Publishing, 2022. 110 p.

7. Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуы. Астана, 2024. 312 б.

8. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі. Қазақстан Республикасының төлем балансы бойынша статистикалық есеп. Астана, 2024. 148 б.

9. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі. Қазақстан экономикасының даму үрдістері туралы аналитикалық есеп. Астана, 2024. 96 б.

10. Қазақстан Республикасы Үкіметі. Қазақстан Республикасының индустриялық-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасы. Астана, 2020. 84 б.

Referens liste:

1. Acemoglu, D., Robinson, J. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. Almaty. National Translation Bureau, 2018. 528 p.

2. Porter, M. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. 896 p.

3. Sachs, J., Warner, A. Natural Resource Abundance and Economic Growth // Economic Development Review. 2001. No. 5. P. 12–25.

4. World Bank. Kazakhstan Economic Update: Navigating Economic Uncertainty. Washington, DC: World Bank, 2024. 72 p.

5. International Monetary Fund. Republic of Kazakhstan: Economic Outlook and Structural Reforms. Washington, DC: IMF, 2023. 65 p.

6. OECD. Diversification of Kazakhstan's Economy and Sustainable Development. – Paris: OECD Publishing, 2022. 110 p.

7. Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan. Socio-Economic Development of the Republic of Kazakhstan. Astana, 2024. 312 p.

8. National Bank of the Republic of Kazakhstan. Balance of Payments Statistical Report of the Republic of Kazakhstan. Astana, 2024. 148 p.

9. Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. Analytical Report on Economic Development Trends in Kazakhstan. Astana, 2024. 96 p.

10. Government of the Republic of Kazakhstan. State Program of Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan. Astana, 2020. 84 p.

жауапты автор туралы мәлімет (толық аты жөні, жұмыс орны, телефон, электрондық поштасы) Бекебаева Мира Омирхановна – экон.ғ.магистрі, «Бизнес, басқару және қызмет көрсету салалары» секторының аға оқытушысы, «Мирас» университеті. Шымкент, Қазақстан bekebayevam90@mail.ru 8-776-151-51-01